

(m)

MARGUERITE YOURCENAR. EL TEMPS I ELS DIES

EULÀLIA LLEDÓ I CUNILL
IES Les Corts (Barcelona) i Grup NOMBRA

*Anticipación de un tiempo en el que la palabra "tiempo"
tendrá de nuevo un sentido, en el que el tiempo pasará,
se reducirá o se alargará, en el que habrá una distribución
del tiempo, ganancia de tiempo y pérdida de tiempo,
períodos de tiempo y lapsos de tiempo,
medición del tiempo y determinación del tiempo,
primeros tiempos y tiempos de caducidad;
un tiempo en el que habrá un antes y un después,
días que surgen de mañanas y tardes,
tiempos intermedios y tiempos simultáneos.*
Christa Wolf, *En carne propia*

L'obra de Marguerite Yourcenar és un diamant polit d'infinites, de brillants, de resplendent facetes, és un tapís complex i espès, un intertext, un palimpsest de fets viscuts, d'història i de literatura. Costa, per tant, triar un fil del seu ordit per descabdellar-ne i resseguir-ne algun dels viaranys.

Finalment, m'he decantat per parlar del temps en la seva obra, perquè, en efecte, com un pèndol, el temps puntua i mil·limetra els seus llibres; perquè la peculiar concepció del temps de Yourcenar és un batec que en recorre totes les pàgines. El temps és present ja en alguns dels seus títols, en *El Temps, aquest gran escultor*, obra publicada el 1983 o en *¿Qué? La Eternidad*, escrita cinc anys després. Es troba en algun final de llibre, per exemple, en el refinat acabament d'*Alexis o el Tractat del combat inútil*, el seu primer llibre (1929):

Amb vós havia adquirit compromisos imprudents que la vida havia de contradir: al més humilment possible, us demane perdó no per deixar-vos, sinó per haver-me quedat tant de temps. (Yourcenar, 1977: 91)

Curiosament, també en parla –en aquest cas, de la seva relativitat– a les acaballes d'un altre llibre, en la novel·la curta o narració llarga *Un homme*

obscur, publicada el 1982 i inclosa en la traducció castellana a *Como el agua que fluye*.

Aleshores, el temps va deixar d'existir. Era com si haguessin esborrat les xifres de l'esfera del rellotge, i la mateixa esfera empal·lidís com la lluna en el cel enmig del dia. Sense rellotge de paret (el que hi havia a la casinyola ja no anava), ni rellotge de butxaca (no n'havia tingut mai), sense calendari de pastors penjat a la paret, el temps passava tan ràpid com el llamp o durava eternament. (Yourcenar, 1982b: 1032)¹

El trobem inscrit en d'altres aspectes, ja que també és evident que Marguerite Yourcenar s'interessa pel temps de la història, per la història, i en aquesta dedicació *novel·la* cada llibre en l'època que millor li va.

I si desconeix els dies i els topants de la història renuncia a fer el llibre. Ella mateixa deia que no havia escrit res sobre l'Edat Mitjana, tot i que va pensar fer una Elisabet d'Hongria que hagués situat la novel·la en ple 1220, perquè no en sabia prou coses, ni prou bé l'alemany com per acostar-se directament a les cròniques de l'època.

Així doncs, Marguerite Yourcenar fa que moltes de les seves novel·les es desenvolupin en un moment i un temps de la Història. El mateix *Alexis o el Tractat del combat inútil* recrea la gràcia d'una societat que desapareixia (1900-1914), les esplendors de l'aristocràcia austrohongaresa; es dedica a restituir tota l'atmosfera d'aquest Imperi. *Denier du rêve* (primera edició francesa, 1934) narra la resistència antifeixista sota la dictadura de Mussolini. *El tret de gràcia* (pr. ed. fr., 1939) escenifica en el Bàltic un obscur episodi del conflicte rus-alemany durant la primera guerra mundial. L'*Obra Negra* (pr. ed. fr., 1968) reviu a través de Zénon el món contrastat i angoixat del segle XVI. Les *Memòries d'Adrià* (pr. ed. fr., 1958) se centra en la personalitat complexa d'un emperador romà en el segle I de la nostra era.

I si he citat aquesta novel·la després de l'*Obra Negra*, encara que en sigui anterior, és perquè m'interessa entretenir-m'hi, ja que és un bell exponent d'algunes de les múltiples maneres en què temps i escriptura s'hi entrellacen (l'espessa trena entre vida i literatura de la qual parlava amb lucidesa i expressió ben feliç M. Mercè Marçal).

Per començar, tindriem els avatars de la mateixa escriptura i el llarg temps de gestació, ja que va escriure una primera versió de les *Memòries d'Adrià* entre 1924 i 1929 (és a dir, entre els 21 i els 26 anys). D'aquests papers no en queda res. Ho va llançar tot.

Cinc anys més tard, entre 1934 i 1937, fa llargues recerques i n'escriu quinze pàgines. L'abandona i el reprèn diverses vegades. Només en queda

¹ La traducció és meva. N'hi ha versió al castellà (Yourcenar, 1983b).

una frase: “He començat a albirar el perfil de la mort que m’espera”. El 1937, utilitza una incipient malaltia cardíaca per a una millor comprensió del llibre, la renúncia als exercicis del cos li serveixen per a l’obra, cosa que ens remet a un altre aspecte: a la barreja de fets viscuts per ella i quefer novel·lístic.

Entre 1939 i 1948 no n’escriu gairebé res. El desembre de 1948 li envien des de Suïssa un bagul ple de papers de família. Quan cremava gran part de la paperassa, una carta que de moment no reconeix i que comença així: “Estimat Marc...”, la llança a reescriure el llibre frenèticament. Al cap de deu anys, el 1958, l’editorial Plon l’hi edita a França.

Trenta-quatre anys doncs, entre el moment inicial i el resultat final. Tenim, a més, que en el Quadern de Notes que acompanya les *Memòries d’Adrià*, les referències al temps hi són constants, ja siguin referides a la seva edat, per exemple quan recorda els anys del primer intent:

En tot cas, era massa jove. Hi ha llibres que un no ha de gosar escriure fins a tenir quaranta anys. Abans d’aquesta edat, un s’arrisca a desconèixer l’existència de les grans fronteres naturals que separen, d’una persona a una altra, d’un segle a un altre, la infinita varietat dels éssers o, al contrari, a donar massa importància a les simples divisions administratives, a les oficines de la duana o a les garites de la guàrdia. M’han calgut exactament aquests anys per aprendre a calcular les distàncies entre l’emperador i jo. (Yourcenar, 1983c: 303)

Ja siguin referides al moment, al temps històric, en una nota que segurament fa esment del nazisme:

No importa: potser era necessària aquesta solució de continuïtat, aquest trencament, aquesta nit de l’ànima que molts de nosaltres hem experimentat en aquella època, cadascú a la seva manera, i molt sovint de forma molt més tràgica i més definitiva que no pas jo, per tal d’obligar-me a intentar omplir, no només la distància que em separava d’Adrià, sinó sobretot la que em separava de mi mateixa. (Yourcenar, 1983c: 306)

Ja es refereixen a les hores i els dies de la seva lenta, pacient tasca, a l’alambinament i a la decantació dels seus records fosos per sempre més dins el seu Adrià. En una ocasió devia tenir uns 11 anys, un dia que s’avorria —estaven canviant de casa i no tenia res a fer— va agafar el primer llibre que va trobar i es va posar a llegir; l’atzar la va portar al relat d’un viatge en barca pel Nil; molt més tard, s’hi emmarca un moment del viatge

d'Adrià a Egipte. En una altra de les notes, parla d'aquesta fusió de records, del temps que cal perquè se sedimentin en una novel·la.

Matins a la Vil·la Adriana; innumbrables tardes passades als petits cafès que voregen l'Olimpièon; incessants anades i vingudes pels mars grecs; rutes d'Àsia Menor. Per poder utilitzar aquests records, que són meus, ha calgut que esdevinguessin tan llunyans de mi com el segle II. (Yourcenar, 1983c: 302)

Bé es refereixin a la concepció del temps, a consideracions generals sobre el temps:

El temps no fa al cas. Sempre em resulta una sorpresa que els meus contemporanis, que creuen haver conquerit i transformat l'espai, ignorin que hom pot escurçar a caprici la distància entre segles. (Yourcenar, 1983c: 310)

O bé, finalment, facin referència al precís instant que possibilita el naixement del protagonista únic d'aquesta obra única, la cita es troba ben aviat; és la segona del Quadern de Notes.

Retrobada en un volum de la correspondència de Flaubert, força llegit i subratllat per mi als volts del 1927, la frase inoblidable: "Ja no existint els déus i no existint encara Crist, hi ha hagut un moment únic on ha existit l'home sol". Una bona part de la meua vida havia de transcórrer intentant definir, i després de plasmar, aquest home sol i d'altra banda relacionat amb tot. (Yourcenar, 1983c: 301)

En d'altres llibres, per exemple en *Amb els ulls oberts. Converses amb Matthieu Galey*, en unes paraules seves no referides a cap obra en particular parla de la lenta feina d'escriure.

No es rellegeixen mai les receptes. [...] El pa mai no és igual. [...] Mai no s'està segur d'aconseguir-ho. Hi ha estadis que recorden molt els de l'escriptura. Primer de tot és una cosa informe, que s'enganxa a les mans: una pasterada. I després aquesta pasterada es fa cada cop més ferma. Més tard, hi ha un moment en què esdevé elàstica. *Finalment, arriba l'instant en què sentim que el llevat s'ha posat a treballar: la massa està viva. Només s'ha de*

deixar reposar. Però si fos un llibre, aquest treball podria durar deu anys. (Yourcenar, 1990: 210)²

(Veiem, per tant, que Marguerite Yourcenar no tenia mai pressa, en gairebé cap sentit, i és per aquesta peculiar concepció del temps que goso apuntar aquest haikú curt:

En vil xavalla
qui diu que el temps és or
les hores torna.)

Aquesta relació amb el temps possibilita un distanciament que ella explica nítidament i amb lleugeresa en aquesta frase: "Hi ha una manera de posar les mans sobre les coses: a les palpentes".

L'esforç de no magrejar els temes s'ha d'emmarcar entre aquestes dues seves opinions que em sembla que vaig espigolar a *Recordatorios*: "No posar-hi (en els llibres) mai res de l'autora", o "si no, inconscientment, nodrint els sers de la seva substància". Objectivació que li fa dir quan explica el seu naixement: "El ser que denomino jo va venir al món", "aquesta criatura, aquesta nena vella d'una hora". I així la comprenem quan diu que tot és en tot o si no, no valdria la pena parlar-ne, o entenem que la seva obra autobiogràfica, de fet, expliqui en el temps la història d'un seguit de generacions.

El temps, com Janus, és un déu amb dues cares

I si per redactar les *Memòries d'Adrià* van transcórrer 34 anys, de la primera versió del *Denier du rêve* a la definitiva, se'n van escolar 36. M'aturaré en aquesta novel·la perquè hi ha un fragment que parla del temps que em sembla especialment significatiu.

És ben cert que el temps, aquest temps exterior que no sap res de l'home i es manifesta en el pas de les estacions, en la caiguda d'un bloc solt des de feia temps que precipita al terra la mateixa durada de la seva precarietat, en el lent, el concèntric eixamplament del tronc de les alzines sureres, els quals, seccionats per la destrat, ofereixen un tall d'aquest temps vegetal que es mesura pel corrent de la saba, no havia pas perdonat el casalot que un Ruggero di Credo havia rebut en feu aproximadament feia sis segles. Havia tractat aquestes muralles i aquestes bigues com ho hagués fet amb

² La cursiva és meva.

roques i branques; a les significacions ingènuament evidents d'aquella obra dels homes, havia afegit els seus comentaris destructors. Però dir que l'acció del temps havia arrasat Gemara, era oblidar que el Temps, com Janus, és un déu amb dues cares. El Temps humà, aquest temps que s'avalua en termes de generacions que posen mollons aquí i allà a les derrotes familiars i a les caigudes dels règims, era l'únic responsable pel que fa a aquests canvis incoherents i a aquests projectes sense continuació de què es compon això que, des de la distància, anomenem l'estabilitat del passat. (1982a: 190)³

El present, doncs, no conforma el punt de vista en l'obra de Yourcenar, no és el temps que ella té en compte. El temps viscut i el temps exterior que es manifesta en el concèntric eixamplament de l'alzina surera, diu ella, no sap res de l'home. El present és poderós però informe i desordenat, és inestable i inefable, aquest present no pot satisfer la necessitat del coneixement humà. De fet, va refer totalment *Denier du rêve*, escrit sota la impressió d'unes estades a Itàlia durant les quals va veure l'ascensió de Mussolini i la marxa sobre Roma (cosa que va fer-la perfectament conscient de l'horror del feixisme), el va reescriure tot, doncs, perquè era un llibre produït sota l'impacte immediat i, per tant, no havia passat prou temps perquè l'experiència s'assolés, perquè tot reposés al seu lloc i pogués relativitzar-ne tant els fets com el que havia viscut. D'altra banda, el futur és l'imprevist, sempre hi ha una corba, un revolt, que ens amaga aquest futur.

L'obra de Yourcenar no té en compte aquest present ni tampoc el futur, el primer perquè és un temps viscut, el segon perquè ens neguem (o no sabem) veure'l; es basa, doncs, en el passat. De tota manera, una cosa és el passat en la novel·la històrica i tota una altra la idea del passat que Yourcenar en té. El primer és una manera d'enregistrar esdeveniments: els fets, les dates de la vida passada, en definitiva, la cronologia, a més, l'autora pensa que limitar-se a tractar des del moment actual el que va passar fa temps, l'endolceix, el falsifica. Per a ella, el passat s'ha de situar, avaluar i comparar amb el temps viscut ja que la seva primera qualitat és justament escapar del temps exterior per així poder integrar-lo en un moviment més ampli i totalitzador, en el desig de durabilitat que és la creació literària.

Hi ha, doncs, el present que és inestable i estantís i el passat que és fix. El passat és estabilitat i duració, i quan en parla, busca una única realitat que englobi passat i present.

Novel·lar consisteix a remuntar-se en el temps per buscar-ne les representacions inacabades o oblidades que trenen el fil del temps. Es tracta de remuntar-se molt lluny, fins als primers records d'un ésser, per

³ La traducció és meua. N'hi ha versió al castellà (Yourcenar, 1985).

comprendre les raons més íntimes: retrobar-ne el temps, prendre possessió d'un món interior.

El passat només és accessible a Yourcenar des del moment que el percep a través de l'experiència que ha adquirit d'un cúmul de pensaments, paraules, i actes de i amb l'heroi protagonista del passat que novel·la. I dic heroi, en masculí, perquè sovint va expressar la dificultat de narrar, de novel·lar, la vida d'una dona. En el mateix Quadern de Notes de les *Memòries d'Adrià* diu:

Impossibilitat també de prendre com a figura central un personatge femení, de fer, per exemple, que l'eix de la meua història fos, en comptes d'Adrià, Plotina. La vida de les dones és massa limitada o massa secreta [suposo que cap de les dues coses les devia dir per ella]. Si una dona es narra ella mateixa, el primer retret que hom li farà és que ja no és una dona. I ja prou difícil és posar alguna veritat dins la boca d'un home. (1983c: 308)

En algun lloc que ara no puc recordar segurament perquè el temps me l'ha fet oblidar, diu: "No hi ha res més secret que una existència femenina". Tan conscient n'era que, en alguna ocasió, a *Anna, soror...* per exemple, arran de l'evocació que fa de la serena secundària Valentina, va fer esment d'altres de les seves protagonistes, les veia i les "explicava" així:

El retrat de Valentina té un altre to. Aquesta dona, banyada d'un misticisme més platònic que no pas cristià, influeix sense saber-ho sobre els seus violents fills; a través de llur tempesta, deixa penetrar una mica de la seva pau. Aquesta serena Valentina em sembla, en allò que goso anomenar pomposament la meua obra, un primer estat de la dona perfecta tal com l'he somiada sovint: a la vegada amorosa i despreocupada, passiva per seny i no per debilitat, que posteriorment he intentat de dibuixar en la Mònica d'*Alexis*, en la Plotina de *Mémoires d'Hadrien*, i, vista des de més lluny, amb aquesta dama de Frösö que dispensa al Zéno de *L'Oeuvre au noir* vuit dies de seguretat. Si em prenc la molèstia d'enumerar-les aquí és perquè, en una sèrie de llibres en els quals de vegades se m'ha reprotxat de negligir la dona, he posat en elles una bona part del meu ideal humà. (Yourcenar, 1983a: 87)

Si tornem al temps que ens ocupava, veiem, doncs, que el coneixement del passat és un lent esforç d'aproximació entre el llunyà i el present, entre el passat i l'experiència d'aquest passat lentament enriquït i acrescut per

l'aprofundiment en les realitats interiors, viscut directament en el present per ella.

Aquest remuntar-se en el passat l'ajuda a interioritzar i a definir el present que esdevé interior, ben seu, i, per tant, li permet escapar de la inestabilitat del present només viscut. Refà des de dins la història del passat.

No és pas per atzar que un dels assaigs de Yourcenar sigui sobre Kavafis –a qui també va traduir–, ja que hi comparteix aquest lligam entre el passat i el present. O que dediqui un altre estudi a Mann: tant ella com ell tenen una concepció del temps en què el present no és un lloc privilegiat en el transcurs dels segles, una manera de fer en què la narració llisca del present al passat i així poder perpetuar l'instant històric.

Per exemple, quan parla de la devastació contra el sistema ecològic compara els estralls de l'Imperi romà amb els del segle XIX, i això la fa adonar d'uns comportaments sempre constants en bona part dels éssers humans. Conèixer el temps d'Adrià li explica comportaments polítics actuals. És per això que allargo la cita començada més amunt del *Denier du rêve* amb aquest, ara sí, petit fragment que plasma aquest aspecte.

Els bosquets plens de caça citats en els cartularis havien sucumbit molt aviat a la passió de l'home per matar els animals i talar els arbres, transformant en irrisòries les restes d'un pavelló de caça del temps dels Hohenstaufen; rocalles barroques rodolaven cap a les vinyes; la Màfia, els disturbis agrícoles, i sobretot la incúria, havien empobrit la terra i assecat les fonts. (1982b: 190-191)

Encara molts altres documents parlen cristal·linament de la seva concepció del temps. En uns comentaris que va escriure sobre ella mateixa, parla de com, a començaments de la segona guerra mundial, dubtava entre anar-se'n a Nord-Amèrica ben a tocar de la gràcia o anar-se'n de nou cap a Grècia. En aquesta dilema estava quan una amiga seva li va dir:

“Si jo fos vostè –em va dir, posant de manifest aquella inclinació cap a l'astorament i el sensacional, que formava part de la seva naturalesa–, me les apanyaria per elegir les circumstàncies més extraordinàries i fer reportatges: vagi a París i s'hi estigui el dia que cremi, i a Berlín el dia que hi vagi Hitler...” Vaig parar poca atenció a aquestes paraules fàcils: jo sabia que aquesta no és la meua manera de prendre contacte amb els esdeveniments; estava acostumada a uns mètodes més lents i a resultats menys espectaculars. (Savigneau, 1991: 535)

És per això, segurament, que en el seu funeral, previst i perfectament preparat per ella mateixa en tots els detalls, va voler que s'hi llegís un poema de Ryo-Nan, monja budista del segle XIX, que diu així:

Seixanta-sis cops han contemplat els meus ulls les escenes
canviant de la tardor
Ja he parlat prou del clar de lluna
No em pregunteu més
Però escolteu les veus dels pins i dels cedres quan calla el vent.
(Savigneau, 1991: 538)

O també en la preciosa i llarga rememoració dels moments que a ella li agradaria recordar en el precís instant de morir i que comença així:

Potser els jacints del Mont-Noir, o les violetes de Connecticut a la primavera; les taronges que el meu pare penjava astutament dels arbres en un jardí del Midi; un cementiri de Suïssa, cobert de roses; d'altres sota la neu i entre bedolls blancs, i encara d'altres, l'emplaçament dels quals ni tan sols recordo, cosa que, per altra banda, no té cap importància. Les dunes, tant les de Flandes com les que hi ha a les illes-barrera de Virginia, amb el soroll del mar que perdura des de l'inici del món; l'humil capseta de música, que toca *pianissimo* una arieta de Haydn, i a la qual vaig donar corda perquè toqués a la capçalera de Grace, una hora abans de la seva mort, quan ja no li arribaven ni els contactes ni les paraules; o també els llargs caramells de gel a les roques del Mont-Desert per on, a l'abril, l'aigua troba el seu camí i rebrota amb remor de font. Súnion, a la posta, Olímpia, al migdia, uns pagesos en un camí de Delfos, que oferien a l'estrangera a canvi de no res els cascavells de la seva mula; la missa de Resurrecció en un poble d'Eubea, després d'una travessia nocturna a peu, per la muntanya; l'arribada, de matí, a Segesta, a cavall, per unes drecceres llavors desertes i pedregoses, que feien olor a farigola. Un passeig per Versalles, en una tarda sense sol, o aquell dia, a Corbridge, a Northumberland, quan estesa enmig d'un camp d'excavacions envaït per l'herba, em vaig deixar impregnar passivament per la pluja, com els ossos dels morts romans. (Savigneau, 1991: 540)

M'aturo en aquest record per fer notar la identificació entre cossos pretèrits i el seu cos. Com la remor de la mar, el temps és suspès sota la pluja immutable i eterna que els agermana i els amara tots. Fosa ella en ells.

I acabo dient que potser tot això ens faci copsar, ens faci comprendre, el disgust retrospectiu que va tenir Marguerite Yourcenar després que un dia va haver regalat una seva pedra verda, entre altres coses perquè, com que a la pedra se li havia fet una esquerdeteta, en un primer moment, això li va fer

pensar que havia perdut la perfecció. Temps a venir, es penediria d'aquella decisió, d'aquella pèrdua, perquè la pedra li era cara i valuosa sobretot, pensant-ho bé, a causa del subtil trencament, de la fina fissura que li havia infligit, o potser seria millor dir, amb què l'havia guarnida, el temps, aquest gran escultor.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Yourcenar, Marguerite (1977), *Alexis o el Tractat del combat inútil*, Rosa Serrano i Antònia Pallach i Estela (trads.), Barcelona i València, Pirene i Tàndem.

— (1982a), *Denier du rêve, Oeuvres romanesques*, París, Gallimard.

— (1982b), *Un homme obscur, Œuvres romanesques*, París, Gallimard.

— (1983a), *Anna, soror...*, Alicia Ramón i Alfred Sargatal (trads.), Barcelona, Laertes.

— (1983b), *Como el agua que fluye*, Emma Calatayud (trad.), Madrid, Alfaguara.

— (1983c), *Memòries d'Adrià*, seguit del Quadern de Notes, Jaume Creus (trad.), Barcelona, Laia.

— (1985), *El denario del sueño*, Emma Calatayud (trad.), Madrid, Alfaguara.

— (1990), *Amb els ulls oberts. Converses amb Matthieu Galey*, Marta Segarra (trad.), Barcelona, Edicions B.

Savigneau, Josyane (1991), *Marguerite Yourcenar. La invención de una vida*, Emma Calatayud (trad.), Madrid, Alfaguara.